

MELKI HENRIK ÉS MŰVEI.

A bécsi udvari könyvtár egy XIV. századbéli kézirati codexe két német satirikus költeményt tartalmaz, a melyeket az irodalomtörténet a *Halálra való emlékeztetés* (*Erinnerung an den Tod*) és a *Papok élete* (*Pfaeffnleben*) neve alatt ismer. Mindkettő szenvedélyes fellobbanással korholja kora romlottságát, melyet realistikus vonásokkal rajzol. Az első, a *Halálra való emlékeztetés*, mindenekelőtt a papság bűneit sorolja fel, a simoniát, kapzsíságot és fajtalanságot, azután a világiakra tér át, ostromozva a fejedelmek és lovagok önhittségét és erkölcstelenségét s a nők fényűzését. E rothadt viszonyok közepett a költő a halálra akarja emlékeztetni embertársait. Az élet rövidségéről és nyomorúságáról elmélkedik, majd a halál rút voltát ecseteli s végül leírja a halál utáni élet borzadalmait. A másik költemény tisztán a korabeli papság romlott életével foglalkozik. A papok lennének hivatva a nép felvilágosítására, de erkölcstelenségbe süllyedve megfélekedeznek kötelességükről, nőkkel érintkeznek s ez által megszenteltségüket a miseáldozatot. Ép azért, a ki nem bír elég erővel, hogy erkölcsös életet éljen, ne legyen pappá . . .

Az első költeményt Hoffmann von Fallersleben adta ki először 1830-ban,¹⁾ a másodikat Haupt Móricz 1836-ban.²⁾ Bár a kézirát, mint említettük, a XIV. századból való, a költemények keletkezése idejét mégis a XII. századba helyezték s Haupt (id. h. 238. l.) azon nézetét fejezte ki, hogy mind a kettő egyazon költőnek műve. E költőt, a ki az első költemény végén Henriknek nevezi magát, Lachmann a melki kolostor tagjai közt kereste, minthogy ama befejező versekben szó van egy Erkenfried nevű apátról is, már pedig tudomásunk van róla, hogy a nevezett kolostornak 1163 előtt egy ily nevű apátja volt.

Mig Lachmann szerint a költemények a XII. század közepe táján keletkeztek, Diemer³⁾ e század elejét jelölte meg mint a szer-

¹⁾ Hoffmann v. Fallersleben, H., *Fundgruben f. Gesch. d. dtsh. Sprache u. Literatur*. Breslau, 1830. I. 257. s köv. l.

²⁾ Haupt u. Hoffmann, *Altdeutsche Blätter*. Leipzig, 1836. I., 217—238.

³⁾ Diemer, *Kleine Beiträge zur älteren dtsh. Spr. u. Literatur* XIV—XIX. Sitzungsberichte d. phil.-hist. Cl. d. k. Akademie d. Wiss. Wien, 1856—58. 18., 27., 28. köt.

kesztés idejét, helyeül pedig a göttweigi kolostort, a melyben 1090—1120 szintén élt egy Erkenfried nevű apát. E nézet azonban nem talált hívőkre; a költemények utolsó kiadója, Heinzel ¹⁾ is Lachmann nézetét fogadta el s e nézet mellett megmaradt az irodalomtörténet egész a legújabb időkig.

Legújabbban azonban Wilmanns Vilmos a költemények korát, keletkezése helyét és költője személyét illetőleg az eddigtől egészen eltérő véleménnyel lépett fel.²⁾ Szerinte a költemények két századdal később, a XIV. században keletkeztek, még pedig nem Alsó-Ausztriában, hanem Magyarországon; a költő szerinte egy magyarországi szerzet tagja volt. Nem lesz tehát ránk nézve érdektelen, ha behatóbban szemügyre vesszük e meglepő hypothesis-t, a melyet a Wilmanns-fele iratnak egy ismertetője, Behaghel, máris elfogadhatónak ítelt.³⁾

Vizsgáljuk meg először is a szerkesztés *idejének* kérdését. Régebben ennek meghatározásánál a legfőbb kriterium a *verselés* volt. Ténykép elfogadhatjuk azt, hogy Veldekei Henrik (1180 kör.) volt az első német költő, a ki a versek szabatosságára, a rímek tisztaságára lelkiismeretesen ügyelt. Ennélfogva az olyan költeményeket, melyeknek verselése bizonyos tökéletlenségeket mutatott fel, rendszeren a Veldeke előtti időbe helyeztek. De ha tekintetbe vesszük, hogy Veldekei Henrik után is élhettek költők, a kik rosszul verseltek és hibásan rimeltek, akkor kétségbe kell vonnunk e kriterium abszolút értékét. Igazat kell tehát adnunk Wilmannsnak, ha azt mondja, hogy a szóban levő két költemény pontatlanabb verselése és rimelése magában véve még nem mutat régiségre.

A kor kérdését illetőleg biztosabban építhetünk a költemények *nyelvére*. Wilmanns teljesen mellőzi a behatóbb nyelvi vizsgálatot, négy sorban (5. l.) végez evvel s egész általánosságban veti oda, hogy a költemények nyelve nem viseli magán a XII. század jellemét. Nézetünk szerint ez elhamarkodott állítás.

Ha közelebről vizsgáljuk a két költeményt, mindenekelőtt feltűnik az, hogy mindkettő osztrák-bajor dialektusban van írva. Ki fog ez tűnni, ha felsorolunk egy párat nyelvi sajátásaik közül.

¹⁾ *Heinrich von Melk*, herausgg. v. Richard Heinzel. Berlin, 1867.

²⁾ *Wilmanns W.*, *Der sogenannte Heinrich von Melk*. Beiträge zur Geschichte der älteren dtsh. Litteratur. Heft I. Bonn, 1885.

³⁾ *Literaturblatt f. germ. u. roman. Philologie*. 1886. febr. füzet.

Az *umlaut* hatását tulajdonkép csak a rövid *a*-ra nézve mutathatjuk ki teljes biztossággal (l. pl. a következő rimeket: megen: entreden *HE* *) 555; henden: enden *HE* 619; mege: phlege *P* 545), ellenben a *ô*-nál nem áll be (gelônet: gehônet *HE* 951), megmarad az *u* (sunde: stunde *HE* 480; sunden: gebunden *HE* 931) és *uo* is (genuoge: ungefuoge *HE* 307; truobe: gruobe *P* 131). Már pedig a bajor-osztrák dialektus egyik sajátása éppen az, hogy e hangzók soká ellentállnak az *umlaut* hatásának (l. *Weinhold, Bair. Gramm.* 29., 54., 57. §§.) E nyelvjárás egy másik jellemvonása, az *a* és *o* egybeesése, mely főleg *r* előtt állott be (l. *Paul Mhd. Gramm.*² 111. §.) szintén megvan a két költeményben (warte: harte *HE* 881; wort: êwart *P* 325; wart: wort *P* 460); ilyen továbbá az *ie* és *i*, az *uo* és *u* egybeesése (ziehen: vihen *HE* 147; viench: dinch *HE* 441, és chunt: tuont *HE* 373; l. *Paul, Mhd. Gr.*¹ 113. §). Továbbá a rövid *a* megnyúlása liquida és *h* előtt (erchant: hánt *HE* 71; wartman: stân *P* 19, l. *Weinhold B. Gr.* 36. §.). Hasonló a rövid *e* megnyúlása *r* előtt (germêr *HE* 131, *Weinhold* 48. §.). *i* és *î* váltakozik (triutîn: vernim *Weinhold* 81. §.); *iu* *û*-vá változik (beriuose: chlûse *Weinhold* 60. §.); *o* *u*-vá (chumt: frumt *P* 391; *Weinhold* 28. §.). A mi a mássalhangzókat illeti, feltűnő a szókezdő *eh* közép. *k* helyett (chraft, chomen, chint, choufen), a mit a bajor dialektus régibb fokán szintén megtalálunk (l. *Weinhold* 179. §; *Paul, Beitr.* VI, 556. l.). Az alaktani sajátások közül csak a part. präs. — *unde* alakját említjük meg (swanzunde *HE* 215: stinchunde *HE* 676; wainunde *P* 352; l. *Weinhold* 289. §.).

Nem szenvedhet tehát kétséget, hogy mind a két emlék osztrák-bajor dialektusban van írva. Nem vettünk még figyelembe egy sajátást, mely e nyelvjárásnak a kfn. korban egyik főjellemvonása, a hosszú *î* és *û* hangzók diphtongizálását. Ép ez a sajátosság szolgálhat chronologiai eszközül, minthogy pontosan megfigyelhetjük ez elváltozás történeti fejlődését. Ez áramlat Ausztriában vette kezdetét a XII. és XIII. század határán. A XII. században még alig találunk példát az *î > ei* és *û > au* elváltozásra (*Weinhold, Bair Gr.* 70., 78. §§), a XIII. század elején már több eset merül fel,

*) *HE* = Halálra való emlékeztetés (*Erinnerung an den Tod*); *P* = Papok élete (*Pfaffenleben*). Az idézetek Heinzel kiadására vonatkoznak, tekintetbe véve a Heinzel nézete szerint interpolált verseket is, tehát *HE* 885- és *P* 316-tól kezdve a régi számozással.

a XIII. század második felében ausztriai iratokban már csak elvétve találni a régi *i* és *û* hangzókat, a XIV-ben *ei* és *au* általános. Már pedig a szóban forgó két költemény eredetijében még általánosan *i*-nek és *û*-nak kellett állania. A XIV. századbéli másoló természetesen nagyobbára *ei*-nek és *ou*-nak írta e hangokat a saját kiejtése szerint (l. *Diemer, Sitzungsber.* 18, 307), de ezeket mindenütt meg lehet különböztetni a régi *ei* (ausztr. kéziratokban rendszeren *äi*-nek írva) és *ou* diphthongusoktól, ez utóbbiak nem rímelnek az újakra (genäiget : gesäiget, de : stiget : verswiget stb.), a mi később szintén beállott (bár a nyelvjárás külön tartotta a különböző eredetű hangokat *Paul, Mhd. Gr.* 110. §.). Az *i* megvolta minden kétségen kívül van helyezve az által, hogy latin *i*-re rímel (hie bî : in nomine domini *HE* 453).

Ilyformán már e költeményekből magukból is valószínűvé tehetjük azt, hogy még a XII. század folyamán keletkeztek. Még erősebb támaszt nyer e nézet, ha összehasonlítjuk őket egyéb XII. századbéli művekkel. Főleg egyet akarunk itt ezek közül kiemelni, az úgyn. *Letaniet*. Már régebben feltűnt a számos nyelvbéli egyezés, melyet egyrészt a *Letanie* s másrészt a *HE* és a *P* felmutat, sőt egyesek ebből a szerző azonosságára is következtettek. A nyelvi sajátosságok egyezését újabban is kiemelték,*) s ez csakugyan szembe-tűnő. A hangtani jellemvonások ugyanazok, mint a melyeket fentebb mint a *HE*- és *P*-ét említettünk, úgymint az *ô*, *uo* és *û* umlautjának hiánya, pl. himilchôre : trôre *LG* (a *Letanie* gráci kézírata) 220, 26 ; guote : huote *LS* (a *Letanie* strassburgi kézírata) 926 ; sunden : stunden *LG* 216, 16 ; *a* : *o*, pl. wart : behart *LS* 1108 ; *ie* : *i*, dinge : bigienge *LG* 221, 20 ; *uo* : *u*, wistuom : sun *LG* 217, 12 ; *a* : *â*, man : hân *LG* 230, 12 ; *iu* : *û*, biriuset : tûsent *LG* 232, 22 ; *o* : *u*, chume : sune *LG* 222, 14 ; *ch* a később restituált *k* helyett, chume, chint, chunde, chlagen stb. ; part. präs. -unde végzettel : flohzunde *LG* 225, 16 ; stinchundiz 226, 26 ; schellundiz 230, 5 stb.

A Melki Henriknek tulajdonított két költemény és a *Letanie szókincse* is tüntet fel egyezéseket ; egész sorát lehetne összeállítani az oly kifejezéseknek, a melyek egyezőleg találhatók e költeményekben s a melyek más művekben ritkábban fordulnak elő. Itt

*) L. Vogt, *Paul-Brauns-féle Beitr.* I., 142., és Roediger, *Zeitschr. f. deutsches Altertum* 19, 279.

csak néhányat akarunk közülök kiválasztani (bővebben l. Roediger id. h. 312.)

beie (békó) *HE* 817. *P* 606. *LS* 973.

einlich (egységes) *P* 251. *LG* 237, 20.

eislich (borzasztó) *HE* 29. 678. *LG* 220, 36. *LS* 1127.

geheiz (fogadalom) *HE* 796. *ir christenlichen anthäiz mit andern gehäizzen* *HE* 188. *unser christenliche giheizze* *LG* 224, 25.

gerich (büntetés) *P* 1. *LS* 1127.

gischafft (teremtény) *P* 347. *LG* 221, 22. 222, 32.

behern (megfosztani) *HE* 296. *verhern* *LG* 233, 18.

hönchust (álnokság) *HE* 913. *LG* 224, 4.

misschellunge (visszavonás) *HE* 200. *LG* 219, 24.

orthabe (ok) *P* 187. 208. *LG* 219, 43.

riusen (megbánni) *HE* 14. *P* 6, 26.

scherm (= *schirm*) *HE* 298. *P* 740. *LG* 236, 11.

sol (pocsolya) *P* 182. *gisol* *LG* 225, 1.

schuntaer (izgató) *HE* 936. *schuntaere* *LG* 226, 28.

vor got in sinen tougen *P* 342. *die gotis tougen* *LG* 319, 37.

uf sellen (kiszolgáltatni) *P* 667. *LG* 230, 29. *LS* 857.

vanchen (szikra) *HE* 345. *LG* 234, 37.

verlorne (veszteség; *verlor* helyett) *P* 647 (de 716 *verlor*) *LG* 230, 42. *LS* 1350.

versuelhen (elnyelni) *HE* 582. *LG* 233, 4. 8. *LS* 1201.

wáz (lehellet) *HE* 552, 678. *LG* 219, 17. 231, 35.

wellic (hullámzó) *HE* 941. *LG* 225, 35.

Hosszabb fordulatok és phrasisok :

nách der jungisten schidunge sô läider âne barmunge gotes zorn uber siu ergêt *HE* 135., és: *der jungsten schidunge, diu âne barmunge irgêt* *LG* 228, 20.

sô daz er (der tîvel) uns ûz götlichem scherme mit dem selbem laster verschunde *HE* 299. — *daz mih der tûvil nit ne verscunde* *LS* 934.

nicht des, daz ie geborn wart, wirt sô widerzæme noch der werlt sô ungenæme *HE* 594. — *dem ich hiute pin gnæme, dem pin ich danne widerzæme* *LG* 225, 24.

der hêt immer dá von ze sagene *HE* 707. — *wir hieten iemer von dir ce relene* *LS* 228, 5.

daz diu gotes gûte hât geschaffen mit anträite *HE* 1008. — *der schaffit unde antreitet* *LG* 216, 39.

er ist sælich der dâr (ce himel) garbäitet *HE* 1028. — *dar ûffe habit gearbeitet daz ir heim* (=hin ce got 232, 34) *sit gileitet* *LG* 233, 1. 2.

A Melki Henrik két költeményében és a *Letanieben* kimutatható egyéb stílistikai és verselési egyezéseket nem akarjuk e helyen mind felsorolni, l. erről Roediger id. h. 283—311 és 316—324. l. Mindezen egyezések olyneműek és oly nagyszámúak, hogy ha nem is lehet ezek alapján a szerző azonosságára következtetni (Roediger 344. l.), annyi mégis kétségtelen, hogy mind a három költemény egyazon vidéken és, a mi még fontosabb, egyazon korban keletkezett (kölcsonzés ki van zárva, l. Roediger 343. l.). Már pedig a *Letanie* minden bizonynyal a XII. századból való, a strassburgi kézirat saját tanúsága szerint 1187-ben fejeztetett be (Vogt 142. l.), ennél még régibb a gráci kézirat, úgy, hogy a költemény a XII. század közepe táján íratott. Ebből tehát az következik, hogy a Melki Henriknek tulajdonított költemények, a melyek nyelv, stílus és verselés tekintetében egyeznek amavval, ugyanezen korból valók.

Ez állítást még újabb érvekkel is erősíthetjük. Költeményeink nyelvezete egyéb XII. századbéli művek nyelvével is mutat egyezéseket a szók hangalakja, grammatikai használata és a kifejezések összefűzése tekintetében. Álljanak itt ez egyezések közül a következők:

gire helyett *gire* (és *girisch*): HE 812. 814. 841. P 471; szintúgy Bécsi Genesis (XI—XII. század) 901. LG 127; *Tnugdalus* (XII. sz.) 49, 18.

A *sin* (= *ea*, acc. pl. ntr.) alak *eos* és *eas* értelmében előfordul HE 126. 137. 207. 964. P 358; hasonlóképp egy régi prédikációban (*Hoffmann*, *Fundgr.* I., 65, 16) és a *Judit*ről szóló XI. sz. költeményben 146, 2; 159, 25.

mit grimme ist recht daz er zergê, der geborn ist mit grimme HE 506; és az említett prédikációban: elliu werltwunne zergêt mit grimme *Fundgr.* 1, 95, 8.

sulen siniu wort nicht zergên HE 49; és: sol die werlt elliu zergên, siniu wort schulen gestên, a *millstätti sündenklage* név alatt ismeretes XII. sz. költeményben (ed. Karajan 52, 13.)

der briesterlîchen namen ie gewan HE 186; és ich binz der wirsiste man der den namen ie gewan, daz er cristen solde sin. *Sündenkl.* 305, 24.

der itelchâit ist si vol unt der triwen hol P 681. — aller unguote was mîn herze vol, rehter dinge weiz hol. *Sündenkl.* 306, 25.

bröder lâim (= közép. lêm) HF 482. — iz was ein brôder leim. *Melki Mária*dal (XII. sz.) 314, 25.

christenlîcher anthâiz (= votum religionis) HE 188. és *Tnugdalus* (XII. sz.) 53, 31.

sîn gehugde wirt êwiclich verswîget HE 98. — der die botschaft niht gelouben welle, sîn gehugde sint im vervarn. *Vrône botschaft* (XII. sz.). *Altd. Bl.* 2, 474.

Nézetünket megerősíti végül még az a körülmény, hogy Freidank, a *Bescheidenheit* költője, a mint Diemer*) kimutatta, ismerte mind a *Halálra való emlékeztetést*, mind a *Papok életét*; Freidank a XIII. század elején élt s így szó sem lehet arról, hogy e két költemény csak a XIV. században keletkezett.

De Wilmanns bizonyító eljárásában nem is vette figyelembe az eddig felhozottakat, ő, a mint maga mondja (6. l.), könnyebben és biztosabban vélt célhoz jutni, ha nem bocsátkozik a nyelv és stílus vizsgálatába, hanem a satirák *tartalmát* veszi szemügyre. Nézzük tehát, vajjon e tartalmi okok elég erősek-e arra, hogy az eddigiek alapján kifejtett állításunkat megingassák.

Wilmanns nem akar súlyt fektetni arra, hogy költeményeinkben a *minnesang* mint a lovagi osztály szokásos időtöltése (herkömmliche Unterhaltung der ritterlichen Gesellschaft 6. l.) szerepel, ő neki pedig az a nézete, hogy a XII. században Ausztriában még nem virágzott a költészet e neme. Ez a nézete ugyanis nem talált helyeslésre s azért W. maga sem akar vele argumentálni. De, úgy hiszszük, költeményeinkből nem is tűnik ki, hogy a *minnesang* akkor már szokásos időtöltése volt a lovagi osztálynak, az oly helyek, mint pl. a következő:

nû sich in wie getâner hâite
 diu zunge lige in sînem munde
 dâ mit er diu troutliet chunde
 behâgenlichen sîngen (HE 610),

nézetünk szerint csak azt mutatják, hogy Ausztriában a tulajdonképeni *minnesangot* megelőzőleg is léteztek már szerelmi dalok, ez pedig úgysis általánosan ismert dolog. (l. Scherer, *Gesch. d. dtsh. Litteratur* 202.)

A Wilmannstól felhozott következő argumentumok olyneműek, hogy nem lehet velök tulajdonképen se bizonyítani, se czáfolni. Satiráink egyike rosszalja a nők fényűzését s főleg a parasztnőket (die tagewurchen) támadja meg, mint a kik utánozni akarják a magasabb rangúakat öltözékben, kendőzésben, uszály,

*) *Sitzungsberichte d. kais. Akademie d. Wiss.* Wien, 28. köt. 337. l.

fátyol és sárga szalagok viselésében. Igaz, hogy költeményeinken kívül más XII. századbeli munka nem említi a parasztnők ilyen szokásait, de ezt azért még nem lehet okúl felhozni a mellett, hogy a szóban levő két költemény jóval későbbi korból való. Mert nem mutathatjuk ugyan ki Henrik panaszainak alaposságát máshonnan vett idézetekkel, de nem is találunk semmit, a mi jogosulatlanoknak bizonyítaná őket. E korbeli művelődéstörténeti forrásaink egyáltalában oly gyérek, hogy nem szabad csodálkoznunk, ha sok dologra nézve éppen nem adnak felvilágosítást. És ép az alsóbb nép élete ez időben még nem is volt tárgya az irodalomnak, a mikor pedig azzá lesz, a XIII. században, rögtön megütik fülünket oly hangok is (Nithart von Riuwental, Wernher der gartenaere stb.), a melyek korholják a nép ilyenmő hajlamait. Éppen nem lehetetlen tehát, sőt inkább valószínű, hogy Henrik kifakadásai teljesen jogosultak voltak már egy századdal előbb is. Hisz mindezek nem voltak új dolgok, a melyeket úgy kellett importálni máshonnan. (Wilmanns abból, hogy egy XIII. századi francia dominikánus az akkori *francia nők* ilyenmő szokásairól beszél, azt következteti, hogy ugyanakkor még nem lehettek ezek elterjedve Ausztriában, mintha Páris már a XII. században is hangadó lett volna a női divat dolgában!). A kendőzészről már a Nibelungének is megemlékszik: *gevelschet frouwen varwe vil lützel man dá vant* (ed. Bartsch 1654, 1.), a sárga szalagok divatja pedig, a melyre Wilmanns különös súlyt fektet, még régibb korba megy vissza, megtaláljuk ezt már a római nőknél, főleg a könnyelműebbeknél, s e szokás később is megmaradt Olaszországban és átment Németországba, a hol városi törvények is emlékeznek meg róla.*) Az arany *gibende* (fejszalag) régente állandó attribútuma volt az előkelő nőknek (si truogen úf ir houbten von golde liehtiu bant *Nib. én.* 1654, 2., a többi idevágó helyeket l. *Mhd. Wörterbuch* I., 132), igen közelfekvő dolog volt tehát, ha az alsóbbbrangúak arany helyett sárga fejszalagot viseltek. A XIII. század elején egy Berthold nevű ferenczrendi szerzetes többször kikel a sárga szalagok és fátyolok divatja ellen: «Nú wachsent mit einander *ir gilwerinne mit dem gelwem gebende* und *ir reinen frouwen mit iuwerm demüetigen gewande;*» és «Nú machet irs nótlich *ir frouwen daz iuch nieman erliden mac: sô mit gewande, sô mit vorgange zuo dem opfer, mit aventiure, mit*

*) *Weinhold, Die deutschen Frauen in dem Mittelalter* 1851. 291. l.

düchelchen, mit gelwem gebende, mit sleigern und mit wæhen næten.»*) Az uszály (kfn. *swanz, swenzelin*) viselésének divatja is nagyon régi, l. *Schultz, Das höfische Leben zur Zeit der Minnesinger* I., 199. l. Nagyon valószínű tehát, hogy mind e szokások meg voltak Henrik korában, a XII. században is s hogy akkor már elharapóztak az alsóbbbrangúak körében is.

A *Halálra való emlékeztetés* következő versei:

unt ob hundert perge furin
sin temprunge solden sîn
sine möchten in nicht erlâwen
unt die tîvel mit furin chlâwen
schuoffen in solhes weters sous :
entriwen daz ist ein übel chuelhous, (945—950),

a pokol kínjait rajzolja, midőn a bűnös egyfelől tikkasztó hőségget, másfelől fagyos hideget szenved. Wilmanns szerint e passus hasonlat akar lenni a gőzfürdőhöz, a gőzfürdők használatáról pedig még csak a XIII. században értesülünk, tehát ez is arra mutatna, hogy a költemény nem lehet a XIII. századból való. Az idézett helynek ilyes magyarázata azonban teljesen szükségtelen. A pokolnak hasonló leírásával nem egyszer találkozunk az akkori egyházi íróknál, a kik szintén nem tudtak semmit a gőzfürdőről. Honorius *Elucidarium*-ának egy helye (III., 4) pl. így hangzik: «Secunda pœna (inferni inferioris) est intolerabile frigus, de quo dicitur, si igneus mons immitteretur in glaciem verteretur;» egy XII. századbeli német költeményben (*S. Paulus*) pedig ezen leírást találjuk: «Ein fûr daz heizet si brinnen : wer ein berch steinen, der in wurfe dar in, er wære alsenich schiere wurden goteweiz. Sô sihî siu hin furbaz einen brunnen alsô kalt ; wære ein buorch (olv. berch) fûren, der in wurfe dar in, er zergienge als ein snê.» (l. Heinzel kiad. 132. 133. l.) A mi pedig a *chuelhous* kifejezést illeti, nem állíthatni, hogy ez gőzfürdőt jelent; a szó — a Grimm-fele szótár tanúsága szerint — e helyen kívül egyáltalában nem fordul elő a német irodalomban; valószínűleg egyszerűen ad hoc készült fordítása a lat. *frigidarium*nak.

Nem határozhatni meg azt sem, bár sejthetni, hogy a *mouchel-*

*) *Diemer, Sitzungsberichte* 28, 317 és *Grimm J., Kleinere Schriften*, 1869. IV. V. B. 334. l.

cellen, luppellen, getraebe és *ichel geraete* kifejezések mit jelentenek, mert ezek is csak ezen a helyen fordulnak elő. Módszertelen eljárás tehát, ha Wilmanns bizonyos jelentést tulajdonít nekik s azután kimutatja, hogy az illető intézményekről, a melyeket ő önkényesen látott el e nevekkal, a XII. században még nem találunk említést.

Még egy «művelődéstörténeti bizonyítékot» idéz Wilmanns: a *Papok élete* egyik sorában t. i. czélzást lát világi tudós rendre (weltlicher Gelehrtenstand), ennek létezése pedig még nem mutatható ki a XII. században. A költemény e passusa így hangzik:

wir sint in (t. i. a papoknak) sô harte nicht ergramt,
 wir mâinen nicht die gelêrten alle sampt:
 swie vil er der buoche chunne,
 wil er werltlich wunne
 mit den wiben âne gân
 so sol er briesterlîchen orden niht bistân. (551—556. v.)

Wilmanns tehát a *gelêrten* kifejezést világi tudósokra érti. Már magában véve is feltűnő volna, hogy mikép kerülnek ide világi tudósok, mikor a költő megelőzőleg csupán a papok bűneiről beszélt és semmi olyast nem mondott, a mi a világi tudósokra is ráillene. Másrészt különös volna az is, hogy a következő sorban minden átmenet nélkül megint papokról beszél. A dolog egyszerűen úgy áll, hogy a *die gelêrten* kifejezés nem világi tudósokat, hanem épen ellenkezőleg *papokat* jelent; már az ófn. *gilârtêr* egyértelmű volt a *clericussal*, l. Grimm-féle szótár IV. 1, 2, 2960. Így aztán elesnek az említett nehézségek, de elesik egyuttal Wilmanns argumentuma is.

Az eddig tárgyalt pontok azonban inkább mellékes vonások voltak, a melyek a közműveltségi állapotokkal voltak összefüggésben. Ezek mellett tekintetbe kell vennünk az egyházi viszonyokat és azon theologiai tanokat is, a melyeket költeményeink tárgyalnak.

Henrik mindkét költeményében behatóan fejtegeti azt a kérdést, vajjon a *miseáldozat hatását befolyásolja-e az illető áldozó pap erkölcsi állapota*. Ez a kérdés nagyban foglalkoztatta a XII. század theologus köreit. VII. Gergely óta pápai és zsinati rendeletek egész sora szól róla, megtiltva a bűnös papnak az áldozást s a közönségnek az ily pap miséjének látogatását. VII. Gergely egyenesen azt állította, hogy ily esetben nem is megy végbe maga a tulaj-

donképeni áldozat; mások szerint pedig az ily áldozat árt úgy az áldozó papnak, mint az áldozatot elfogadó közönségnek. Egy kiváló egyházi férfiú, Reicherspergi Gerhoch, a ki a XII. sz. első felében élt Ausztriában, hosszabb tractatust szentelt e kérdésnek; ő szerrinte az egyházon kívül nem létezhetik miseáldozat, már pedig ha bűnös pap akar áldozni, e cselekedete által eo ipso excommunicálja magát, tehát áldozata nem érvényes. Később enyhébben ítélték e dolgról, Clairveauxi Bernát rosszalta Gerhoch szigorú nézeteit s az egyházi írók nagyobb része az áldozat hatására nézve közömbösnek mondta az áldozó pap erkölcsiségének fokát. (l. *Heinzel* 21—28. l.).

Ha már most szemügyre vesszük Henrik fejtegetéseit, sajátos ellenmondásra akadunk bennök. A *Halálra való emlékeztetés* 161—180. versében kiemeli a miseáldozat csodálatos bűnbocsátó hatását; ha azonban, úgymond, olyanok végzik az áldozatot, a kik nem élnek úgy, mint a hogy kellene, az bizonyosan visszatetszik az istennek. A *Papok életé*-ben (253—394. v.) is keményen elítéli azon erkölcstelen papokat, a kik tisztátalan kézzel nyúlnak az Úr testéhez; az ilyenek Pál apostol szavai szerint, szellemi halált érdemelnek; Judáshoz hasonlók, mert elárulják Krisztust. Ha ember embert sért meg, jóvá teheti hibáját, de a legmagasabb úr ellen elkövetett vétkét soha. — Annál feltűnőbb, ha mind a két költeményben e szigorú ítéletre oly szavak következnek, a melyek épen nem állanak összhangban az eddigiekkel, hogy t. i. a pap erkölcsi mivolta teljesen közömbös; ne kutassuk az ő életét, ha csak fel van szentelve, akkor a kenyér minden körülmények között testté válik és az áldozat hatása nem csökken. (*HE* 181—186. *P* 394—436.)

Azt hisszük tehát, hogy igaza van Wilmannsnak, midőn könyve végén (46. s k. l.) valószínűvé igyekszik tenni azt, hogy ezt az enyhébb felfogást mind a két helyen egy későbbi interpolator juttatta kifejezésre. E toldások hangja sokkal bágyadtabb Melki Henriknek különben oly erőteljes dictiójánál s már az a körülmény is gyanussá teszi e sorokat, hogy a *Papok életé*-nek illető passusa majdnem szóról-szóra ismétli azt, a mi a *Halálra való emlékeztetés*-ben van elmondva, sőt maga is hivatkozik rá: als ich in vor gesaget hân (396. v.). Hogy is lehetne megérteni, hogy az a költő, a kinek főtürekvése volt, hogy a papok vétkeit kiméletlenül feltárja és ostorozza, itt azzal a tanács-csal áll e'ő: ne viza-

gáljuk a papok életét, wir suln nicht vorschén umb sin leben der daz ampt dá vur bringet! (382. v.). Igen valószínű tehát, hogy mikor idővel az elnézőbb felfogás kezdett elterjedni, egy idegen kéz csuszattatta be e verseket Henrik költeményébe.

Wilmanns azonban egészen megelégedezik e helyes nézetéről ott, a hol magát a theologiai kérdést tárgyalja (13. l.). Itt ezt az enyhe ítéletet is a költőnek tulajdonítja és ezzel igyekszik megcáfolni Heinzel azon állítását, hogy Henrikre nagy hatással voltak a már említett Reicherspergi Gerhoch prépost iratai. Pedig ha elfogadjuk, hogy az említett sorok interpolatio műve, akkor Henrik nézeteit teljesen összhangba hozhatjuk Gerhoch és a XII. század egyéb egyházi férfainak ítéletével.

Wilmanns azután azt fejtegeti, vajjon a *HE* 187—224. sorai-ban kit korhol a költő. Heinzel szerint (34. s k. l.) a *canonici* rendjét, a melynek tagjai mindig meglehetősen szabad életet éltek; Wilmanns szerint szerzeteseket. A költő azonban oly általánosságban szól, hogy a kérdést nem lehet teljes biztossággal eldönteni s ez különben sem lehet befolyással a kor meghatározására. A *P* 619—642 sorait Heinzel szintén a kanonokokra vonatkoztatja, de ép oly kevés joggal, itt is csak általánosságban *die phaffen*-ről van szó. A mi pedig költőnknek az ellen való kifakadását illeti hogy a papok mezei munkával is foglalkoznak (*P* 634. s k. v.), ez tagadhatatlanul ellentmond az egyházi felfogásnak, a mennyiben több decretum megengedte, sőt kötelességévé tette a papoknak az ilyenmő foglalkozást (l. Heinzel 35. l.). A költő eltérő nézetét Wilmanns sem tudja kielégítően megmagyarázni; utóvégre nem találhatjuk feltűnőnek, ha szatiraink szabadszellemű szerzője egy pontban még a Gerhochénál is szigorúbb mértéket akart alkalmazni.

Határozottsággal a XII. századra mutatnak azon támadások, melyeket Henrik a papok erkölcstelen élete ellen intéz; azon korban a simonia és kapzsiság mellett a harmadik bűn, melyet a papságnak szemére vetettek, ép a fajtalanság volt. A pisai (1134) és lateráni (1139) zsinatok határozatai után is voltak még sokan, a kik a nőtlenség intézménye ellen küzdöttek; főkép az ilyenekre vonatkoznak Henrik elmékedései; megbotránkozik azon, hogy a papok ellene szegülnek e törvénynek:

nū wellent die phaffen umberal
in daz haben ze einem rechte gar

daz sich under der phaffen schar
sul der wibe niemen anen. (HF 141—145.)

Wilmanns is belátja, hogy az ily elmékedések később, főleg a XIV. században, midőn a coelibatus intézménye már teljesen meghonosult Németországban, tárgytalanok lettek volna (238. l.); de azért nem esik kétségbe azon nézete felett, hogy e költemények a XII. század utáni időből valók, hanem úgy segít magán, hogy a szatirák keletkezése helyét átteszi — Magyarországra.

Ezen ötletet két érvel próbálja erősíteni, egyrészt azzal, hogy költeményeinkben a császárt egyáltalában nem, a pápát pedig csak egyszer találjuk említve, másrészt azzal, hogy midőn a költő a papok mezei munkájáról szól, Magyarországot Csehország és Németország előtt említi.

E két bizonyíték nagyon gyöngye lábön áll. Wilmanns lehetetlennek tartja, hogy egy XII. századbeli, I. Frigyes korában élő költő, a ki tanuja volt a császárság és a pápaság heves tusáinak, hallgatással mellőzte volna ezeket. De, kérjük, mi köze volt e harczoknak az ő tárgyához? Ő csak a társadalmi élet kinövéseit akarta korholni, a magasabb politika kérdései egészen szemkörén kívül feküdtek. És aztán ő maga, a mint még látni fogjuk, félig világi, félig egyházi ember volt; melyik félnek fogta volna pártját? Talán szándékosan nem akart nyilatkozni e küzdelemről. Különben nagyon bajos valami nem-létezővel bizonyítgatni, főleg a mi esetünkben, midőn tudjuk, hogy az egyik költemény, a *Papok élete*, nem is maradt ránk teljesen.

A mi pedig a második bizonyítékot, Magyarországnak első helyen említését illeti, ezt se tekinthetjük nyomós oknak. Az illető hely így hangzik:

daz an dem rœmischen hove
die bæbest unt die bischove
mit einander wurden einen
des man phlîget ze Ungern unt ze Bëhüm
unt in allen diutschen landen,
daz si den phluoc hânt in ir handen . . . (P 629—634.)

E sorrend egészen esetleges lehet, vagy pedig verselési tekintetek voltak itt mérvadók. A költő akár a rím kedvéért (einen: Bëhüm, landen: handen), akár a metrum miatt választotta e sorrendet. Mert hogy e költemények látszólag szabálytalan verseiben

is volt bizonyos szabály, azt Røediger fejtegetései után (*Zeitschr. f. deutsches Altertum* 19, 288) elfogadhatjuk. Ha az ott kifejtett elvek szerint olvassuk e sorokat, nem kapunk ugyan teljesen normalis verseket (a mit különben nem is várhatunk még e korban):

des man phliget z'Üngern unt z'Béhäim
unt in allen diutschen ländén,

de még mindig korrektebb négyütemű versek lesznek ezek, mint ha a *ze Ungern unt ze Béhäim* és az *in allen diutschen landen* kifejezéseket felcseréljük egymással.

Wilmanns maga is megvallja (28. l.), hogy költeményeinkben nem található (szerinte nem is kereshetni) több pontot, a mely Magyarországra utalna.*) Igyekszik kimutatni, hogy ezen állapotok, melyeket Henrik ostoroz, létezettek nálunk is a XIV. században, de hogy az akkori magyar papok élete és a közállapotok valóban megérdemelték-e Henrik gáncsát, azt nem tudja alaposan bebizonyítani. Mert azt csak nem lehet komolyan számba venni, hogy a német költő a kúnok fajtalan életét akarta szatirái-

*) Irata függelékében (54. l.) a *HE* ezen sorait: *wertliche richtaere* daz sint widervehtere gotes unt aller gûte (267—269), Wilmanns a magyar főispánokra vonatkoztatja; ha német viszonyokról volna szó, úgymond, akkor valószínűleg a fejedelmeket említette volna a költő. Pedig a *wertliche richtaere* alatt csakugyan fejedelmek értendők, a mit egy régi prédikáció következő helye bizonyít: Darnáh pittet ðh umbe *wertliche gerihte*, umbe *cheiser* unde umbe alle, die im ze *wertliches gerihtes* helfen unde volciehen suln, umbe *herzogen*, umbe *gräven* und *voite* unde *rihtère*, daz si alsô der cristenheit mit geriht vor sin, daz si sin lôn haben vor dem obristen rihtære. *Fundgr.* I, 113, 13.

Egy másik pont a *gondolatszabadság* említése: *di sint die gedanch alle vri*, dá ne wäiz nierman wez angest si (*HE* 987). •Klingt das nach einem Laienbruder des 12. Jahrh.'s?• kérdi Wilmanns, •einem alten verbitterten Rittersmann? Hier regt sich ein neuer freier Geist, der in den Bewegungen der Wicliffe und Huss sich bald mächtig gegen die alte Kirche erhob. Die Lehren der Hussiten fanden in Ungarn einen wohl vorbereiteten Boden; Fessler-Klein 2, 431. Csakhogy itt sem szükséges Németországot és a XII. századot elhagynunk. Ezzel az eszmével ugyanis már jóval az első reformátorok fellépése előtt találkozunk, l. pl. Walthar v. d. Vogelweidenél: *joch sint iedoch gedanke fri* (ed. Paul 49, 24); Reinmar v. Zweter (1240 kör.) azt mondja: *gedanke musz man ledic fri ungevangan läzen gân* (*MSH* 2, 188. b) és Stricker a *Frauenehoben* (1225 kör.): *man giht gedanke die sint fri*. (*Zeitschr. f. d. Altertum* 7, 519).

ban ostorozni (Wilmanns 31. l.)! Egyáltalában nem tudjuk elképzelni, mi értelme lett volna annak, hogy egy idegen születésű ember német nyelven írjon a magyar viszonyokról magyar közönségnek, — Wilmanns ugyanis azt hiszi, hogy Henrik a magyar főurak számára verselt (34. l.) . . .

Ha elfogadjuk azt, a mit fentebb külső okokból valószínűvé igyekeztünk tenni, hogy e költemények a XII. században keletkeztek, akkor teljes lehetetlenség, hogy Magyarországra vonatkozzanak; Wilmanns maga is mondja: Die Zustände des ungarischen Reiches lassen kaum daran denken, dass die Gedichte älter sind als das 14. Jahrhundert. (50. l.)

A mi végül a költő személyét illeti, nem tagadhatni, hogy Heinzel (16. s. k. l.) erre nézve kellesténél többet olvasott ki a két költeményből. A költő a *Halálra való emlékeztetés* végén Henriknek nevezi magát (Häinrichen dinen armen chnecht 1032), egy másik helyen (*HE* 225) *laikusnak* mondja magát, a mi az akkori nyelvszokás szerint egyértelmű volt a *conversus*-sal vagy *frater*-rel; azonkívül említ még a befejezésben egy Erkenfried nevű apátot (den abt Erchennenfriede 1033.), a kit magával együtt isten oltalmába ajánl. Ezek a költő életére vonatkozó biztos adatok. Költeményeiből kitűnik még az is, hogy jól ismerte a világi társadalmat s azért valószínű, hogy csak élemedett korában lépett a szerzetbe. Ezenfelül azonban minden okoskodás (hogy hálátlan fia volt stb., Heinzel 19. l.) nagyon ingatag alapon áll. Wilmanns itt különben túlskeptikus, midőn kétségbe vonja a befejezés hitelességét, mint-hogy ez szerinte bágyadtabb, mint a költemény többi része. Ennek oka nézetünk szerint az, hogy e befejezések sablonszerűek voltak, itt nem várhatunk a költőtől eredetiséget. Még mindig legtöbb valószínűséggel bir tehát az a nézet, hogy a költőt Henriknek hívták s hogy tagja volt a melki kolostornak, a melyben 1122—1163-ig élt egy Erkenfried nevű apát.

«Ha e szatirákat a XII. századba helyezzük, úgymond Wilmanns irata utolsó fejezetében (51. l.), megfoghatatlan nagyságban magaslanak ki a kor irodalmából, ellenben a XIV. századba helyezve a délkeleti Németországban keletkezett szatirikus költemények egész sorozatához csatlakoznak.» Azonban a XII. században sem állanak e szatirák egészen elszigetelten, tárgyaik költői és prózai feldolgozásaival elég gyakran találkozunk az akkori, nem ugyan német, hanem latin irodalomban, a melynek termékeit Hen-

rik kétségkívül jól ismerte. Már a XI. században léptek fel Corveyi Bernát, Damiani Péter (*Liber Gomorrhianus* és *Contra clericos intemperantes*) és Honorius; majd a XII. században Potho (*De domo Dei*) és főleg Gerhoch (*De corrupti ecclesiae statu* 1147); Franciaországban Clairveauxi Bernát (*De conversione ad clericos*), Angliában Kenti Odo (*De moribus ecclesiasticis*) és mások. Épen a XII. század szelleme az, a mely Melki Henrik költeményeit áthatja, azon sötét, szigorú felfogás, mely megvetette a földi lét hiábavalóságait s a halál borzalmaira emlékeztetett, — az ember élete csupa nyomor, fájdalommal kezdődik és fájdalommal végződik, a mint Henrik mondja: mit grimme ist recht daz er zergè, der geborn ist mit grimme.*)

Freiburg, 1886. június 1.

Dr. PETZ GEDEON.

*) Correctura közben veszem Wilmanns iratának egy, főleg theologiai szempontból írt, talpraesett czáfolatát: *Heinrich von Melk, der Juvelier der Ritterzeit. Von Dr. Ottomar Lorenz. Halle 1886.* A szerző theologus és mint ilyen, főleg a költő tendenciáit, eszmekörét veszi vizsgálat alá. Ennek alapján ő is azon eredményre jut, hogy *Henriknek a XII. században kellett élnie*, azon korban, melybe a Hildebrandismus küzdelmei és végleges győzelme esnek. A mi költőnk is rendkívül magasra helyezi a papi rendet, tekintélye emelésén fáradozik és lelkesedik Gergely pápa hierarchikus eszméiért. Hogy költőnk a XII. század embere, ezt a költeményeiben kifejezett *egyházi tanokból* is következtethetjük. Ő még csak *két szentséget* ismer, az úrvacsoráját és a keresztelés szentségét: Aquinói Tamás után ez lehetetlen felfogás lett volna. A XII. században a *calibatus elleni kihágásoknak* még három nemét lehetett megkülönböztetni: *matrimonium, concubinitus és fornicatio*, — a XIV. században az első teljesen ki van zárva. Már pedig a mi költőnk ismeri még mind a három alakot és harcol Gergely eszméi mellett, a mi a XIV. században, midőn ezek elfogadott tények voltak, felesleges erőlködés lett volna. Egyáltalában azt látjuk, hogy költőnk korában *a hitelvek még nincsenek teljesen kifejtve*, bizonyos átmeneti korszakban vagyunk, — pedig a XIV. században mindezek már határozott alakot nyertek. Lorenz a *HE* 398. s köv. versei alapján a *szerkesztés idejére nézve* az 1146. évet jelöli meg, midőn III. Jenő pápa Róma falain kívül tartózkodott. Határozottan elveti Wilmanns azon nézetét, hogy *a költő Magyarországon élt*, a Wilmanns felhozta helyből (l. fent 27. l.) Lorenz szerint csak azt lehet következtetni, hogy a költő osztrák ember volt; Ausztriában egyformán értesülhetett a magyar, német és cseh viszonyokról. Lorenz szerint magyarországi állapotokra vonatkoznak a *HE* 511. s köv. versei, ő II. Géza és Boris küzdelmére lát bennök észlelést, — ezt nem mernők ily határozottsággal állítani. Fontos és érdekes végül költőnk alapos bibliaismereteinek kimutatása (*Lorenz* 61. l.).

Lipsee, 1886. decz. 10.

P. G.